

інакше дитина буде відчувати дискомфорт та втому.

Перспективним напрямом подальшої наукової розробки проблеми є формування готовності майбутніх вихователів до організації режиму дня для дітей дошкільного віку з особливими потребами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білінська Г. Розпорядок дня та його значення для здоров'я дошкільників. Медична сестра дошкільного закладу. № 4. 2014. С. 32–36.
2. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> – Назва з екрану.

3. Державні санітарні норми та правила «Влаштування, обладнання, утримання дошкільних навчальних закладів та організації життєдіяльності дітей». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1370-13> – Назва з екрану.

4. Лаптев А.П., Полиевский С.А. Гігієна: Освіта для фіз. культ. М.: Фізкультура і спорт, 1990. 368 с.

5. Ніколенко І. Упровадження розпорядку дня та санітарно-гігієнічного режиму вдома. Медична сестра дошкільного закладу. № 0. 2011. С. 42–44.

6. Розробка робочого дня. URL: <http://ua-referat.com/>.

7. Чабовская А.П. Основи педіатрії і гігієни для дітей дошкільного віку. М.: Просвещение, 1980. 222 с.

УДК 374.015.31:159.947.23

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Волкова В.А., к. пед. н.,
доцент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та дошкільної освіти
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Худякова А.А., аспірант кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та дошкільної освіти
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

У статті порушено проблему формування моральної відповідальності учнівської молоді. Здійснено спробу довести, що позашкільні навчальні заклади можуть надавати не лише освітні послуги, а й відіграють важливу роль у формуванні моральної відповідальності молодого покоління. Розкрито поняття таких моральних категорій, як мораль та моральна відповідальність. Надано психолого-педагогічну характеристику учнівської молоді. Розглянуто основні шляхи формування моральної відповідальності в закладах позашкільної освіти з урахуванням вікових особливостей дітей.

Ключові слова: мораль, відповідальність, моральна відповідальність, учнівська молодь, позашкільна освіта, позашкільні навчальні заклади.

В статье затронута проблема формирования нравственной ответственности учащейся молодежи. Предпринята попытка доказать, что внешкольные учебные заведения могут оказывать не только образовательные услуги, но и играют важную роль в формировании нравственной ответственности молодого поколения. Раскрыто понятие таких нравственных категорий, как мораль и моральная ответственность. Представлена психолого-педагогическая характеристика учащейся молодежи. Рассмотрены основные пути формирования нравственной ответственности в учреждениях внешкольного образования с учетом возрастных особенностей детей.

Ключевые слова: мораль, ответственность, моральная ответственность, учащаяся молодежь, внешкольное образование, внешкольные учебные заведения.

Volkova V.A., Khudiakova A.A. THE ROLE OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE FORMATION OF MORAL RESPONSIBILITY OF PUPILS' YOUTH

The article is devoted the problem of formation of moral responsibility pupils' youth. An attempt has been made to prove that out-of-school educational institutions can provide not only educational services but also play an important role in the formation of moral responsibility. Categories of morality and moral responsibility are considered. Provided psychological and pedagogical characteristics of pupils' youth. Was consider the

main ways of formation morally responsibility in institutions of extracurricular education taking into account age characteristics of children.

Key words: *morality, responsibility, moral responsibility, pupils' youth, out-of-school education, extra-curricular educational establishments.*

Постановка проблеми. Велика кількість позашкільних навчальних закладів виконують функцію всебічного розвитку дітей, надаючи можливість їм самостійно та добровільно вибирати сферу діяльності. Життя перед сучасною учнівською молоддю ставить низку завдань, пов'язаних із постійним інтелектуальним, фізичним, творчим розвитком особистості. Ринковий стиль життя вимагає бути завжди у вирії останніх змін та завжди мобільно реагувати на них. Тому, як результат, основну увагу в освітньому процесі учнівської молоді надають розумовому розвитку як основному фундаменту щасливого життя молоді особи, її професійного становлення та розбудови держави в цілому. Але, як доводить світова історія, жодна держава, країна не може розвиватись гармонійно, якщо всі сили спрямовані лише на інтелектуальну сферу життя. Саме тому людство завжди звертається до питань морального виховання як одного із чинників розбудови цивілізованого суспільства. Учнівська молодь – це те покоління людей, що має вже в молодому віці засвоїти такі моральні категорії як: добро, відповідальність, цінності і т. ін., адже саме вони розбудовуватимуть далі нашу Батьківщину. Визначну роль у формуванні моральної відповідальності учнівської молоді відіграють навчальні заклади: школи, гімназії, ліцеї та позашкільні навчальні заклади.

Аналіз актуальних досліджень. Розглядали та давали характеристику віковим особливостям учнівської молоді вчені: І. Бех, Л. Виговський, Д. Ельконін, А. Реан та інші. Так, В. Аверін, Л. Долинська, П. Кондзьор у своїх дослідженнях приділяють значну увагу проблемам підліткового віку, а саме особливостям самосвідомості підлітків у кризових умовах суспільства. Особливості соціалізації сучасної учнівської молоді досліджували Н. Абдюкова, Ф. Райс, В. Романова. Виховну роль позашкільних навчальних закладів розкривають у своїх доробках Г. Ващенко, Г. Пустовіт, О. Сухомлинський, О. Кононко. Питанням виховання моральної відповідальності учнів у своїх дослідженнях займалися Р. Лазарус, А. Петровський, М. Савчина, М. Ярошевський. Е. Помиткін, В. Рибалка низку своїх публікацій присвятили питанням психологічного супроводу морального розвитку молоді, виховання творчої особистості.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтувати роль позашкільних навчальних закладів у формуванні моральної відповідальності учнівської молоді, розкриття потенційних можливостей у контексті реалізації виховної функції позашкільної освіти.

Методи дослідження: аналіз філософської, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми дослідження, теоретичний аналіз і синтез наявного педагогічного досвіду позашкільних навчальних закладів щодо вирішення проблем виховання особистості.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглянути питання виховного потенціалу позашкільних навчальних закладів, необхідно дати чітке визначення моральному вихованню та моральній відповідальності зокрема.

Сам термін «мораль» було введено ще Цицероном, у перекладі з латинського він означає «загальноприйняті традиції», або «неоголошені правила».

М. Фіцула розглядає мораль як систему ідей, принципів норм, законів, правил поведінки і діяльності, які визначають та коригують гуманні стосунки людей у будь-якій ситуації на засадах демократії [13, с. 250].

Мораль у визначенні Т. Дякова, І. Тетарчука – це форма суспільної свідомості, сукупність усвідомлюваних людьми принципів, приписів, норм, правил поведінки [4, с. 6].

Отже, можна резюмувати, що мораль – це система формальних правил, норм та оцінок, що склались у тому чи іншому суспільстві та регулюють поведінку людей у соціумі, основним інструментом практичної реалізації положень якої виступає громадський осуд та іманентний імператив соціалізованого індивіда.

Моральне виховання – це один із найважливіших напрямів виховання в цілому, кінцевим результатом якого мають бути сформовані стійкі моральні якості та навички поведінки, що відповідають ідеалам, нормам та принципам моралі.

У свою чергу, деякі автори (О. Брежнева, О. Марусенко, Н. Письменна, Т. Шклярова) розглядають моральне виховання як процес прищеплення та розвиток моральних почуттів, переконань і потреб поводити себе згідно з моральними нормами, що діють у суспільстві [3, с. 6].

Структурними компонентами моралі виступають моральна свідомість та моральність.

Моральна відповідальність за своєю природою поєднує в собі ці два важливі компоненти. Моральна свідомість проявляється в розумінні законів моралі, відповідального відношення до себе та інших; моральність розкривається у відповідальній поведінці, у виконанні своїх громадських, сімейних обов'язків.

Термін «моральна відповідальність» досить недавно введено в науковий обіг. До цього розглядали окремо два поняття: мораль і відповідальність.

Поняття «відповідальність» почали виділяти ще зі стародавніх часів, розглядаючи її як складову частину моральної зрілості.

Так, Демокрит визначав, що відповідальність виступає продуктом культури і є результатом виховання та соціалізації. Сократ же, аналізуючи відповідальність як характеристику індивіда, зазначав, що це невід'ємна характеристика моральної людини, як справедливості, добродітності [2].

У своїй педагогічній системі В. Сухомлинський розглядав відповідаль-

ність як здатність особистості самостійно формулювати обов'язки, виконувати їх і здійснювати самооцінку та самоконтроль [11, с. 545].

Існують різні види відповідальності: юридична, соціальна, професійна та моральна і т.д. (див. рис. 1).

Питання моральної відповідальності досліджували: Л. Арсанусова, М. Жарова, Н. Романів, Є. Суханов.

Так, Н. Романів визначає, що моральна відповідальність – це самостійно прийнята особистістю відповідальність перед суспільством, що реалізується у виконанні норм та правил поведінки [8].

Є. Суханов вважає, що моральна відповідальність – це відповідальність не лише перед кимось, а перш за все, це відповідальність перед самим собою [10].

Моральна відповідальність – це свідоме та добровільне прийняття і виконання особистістю норм та правил поведінки в суспільстві. Одне із золотих правил: не

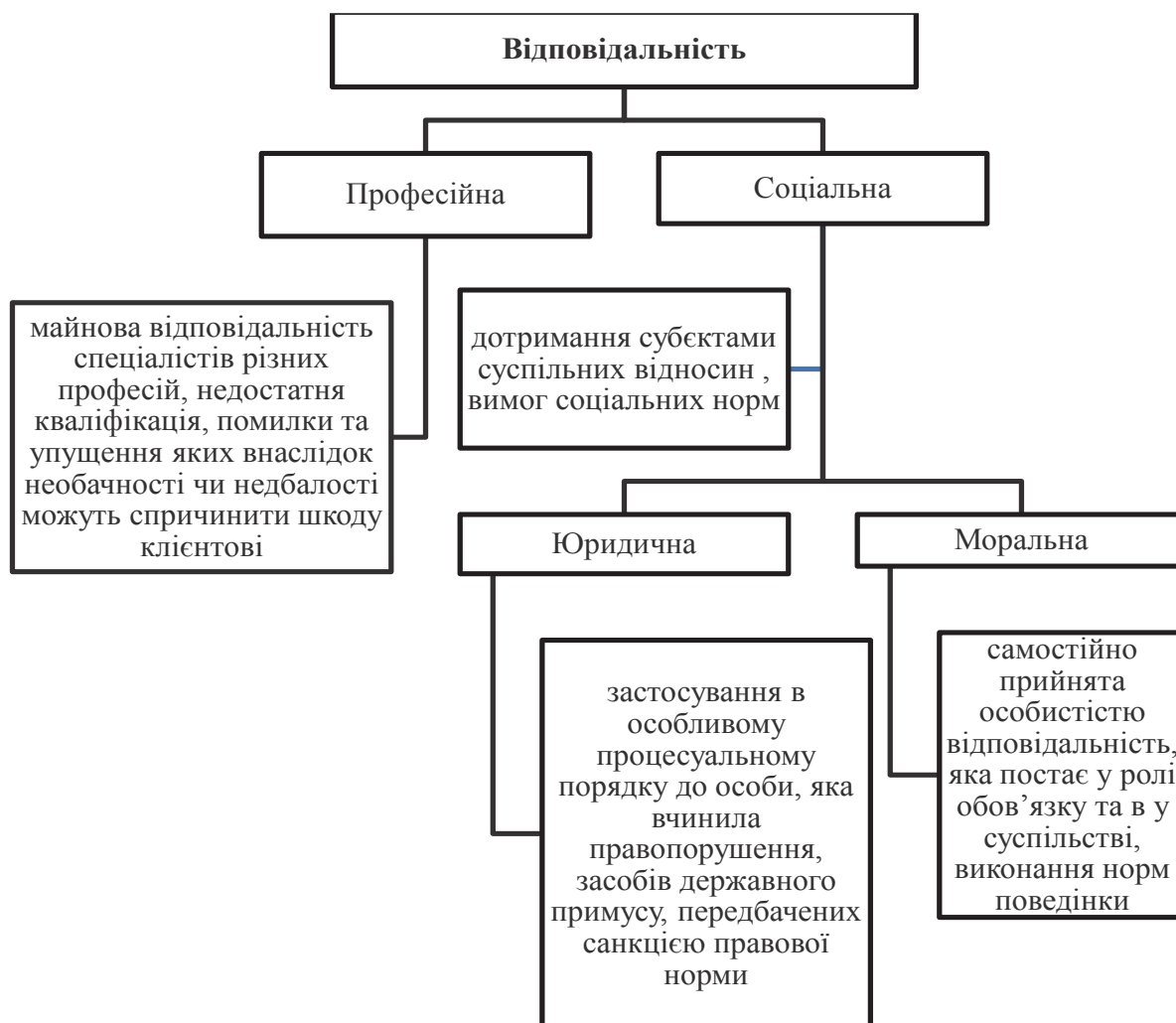

Рис. 1. Види відповідальності

нашкодити тому, що розумію, та відповідати за себе та інших.

Розглядаючи процес формування моральної відповідальності учнівської молоді, необхідно визначити вікові границі та психологічні особливості даної категорії дітей.

За визначенням В. Лисковського, молодь – це покоління людей, яке проходить стадію соціалізації, засвоює загальноосвітні, професійні й культурні функції та готується суспільством до засвоєння й виконання соціальних ролей [9, с. 32].

У своїх дослідженнях Д. Ельконін визначав, що до категорії «учнівська молодь» належать діти старшого шкільного віку або ранньої юності (15–17 років).

Отже, учнівська молодь – це специфічна соціальна група молодих людей, віком від 15 до 18 років. У цю вікову категорію входять старшокласники загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та студенти училищ, коледжів, і обов'язковою ознакою якої є набуття в даний період формальної освіти за різними напрямками.

П. Кензор у своїй дисертаційній роботі, досліджуючи виховання учнів, виокремлює такі вікові особливості учнівської молоді (старшокласників):

- 1) раціональне сприйняття дійсності;
- 2) здійснення порівняльного аналізу норм і цінностей людського буття;
- 3) здатність проектувати своє майбутнє, ставити конкретні цілі;
- 4) формування самоотожності – як результат головне новоутворення – сформований світогляд [5, с. 220].

Г. Тарасюк, у свою чергу, визначає, що однією з найважливіших психологічних особливостей учнівської молоді є зменшення для них авторитету дорослих. Саме в цей період формується своє «Я». Діти прагнуть самовдосконалення, порівнюють себе з іншими, тому на зміну авторитету «дорослого» приходить авторитет «однолітка» [12, с. 222].

У зв'язку з тим, що саме старший шкільний вік є сенситивним у формуванні самосвідомості, професійній самовизначеності, а дорослий у цей час втрачає авторитет, виникає необхідність пошуку нових методів взаємодії в процесі морального виховання та в процесі безпосереднього формування моральної відповідальності як головного орієнтиру морального розвитку особистості.

Заклади позашкільної освіти в цих процесах займають не останнє місце. Це пов'язано, передусім, із вільним та добровільним відвідуванням позашкільних закладів освіти. Також визначним є той факт, що заклади позашкільної освіти мають величезний вибір профілів гуртків.

Г. Пустовіт стверджує, що основою навчально-виховної діяльності сучасних позашкільних навчальних закладів виступає ідея створення освітньо-виховного простору, відкритого для будь-якої дитини, системи соціалізації як найбільш демократичної та гнучкої системи співпраці навчального закладу, сім'ї та громадськості у вихованні та розвитку молоді [7, с. 14].

У своїй монографії колектив співавторів (В. Вербицький, О. Литовченко, Л. Ковбасенко та ін.) доводять, що позашкільний навчальний заклад забезпечує для підростаючого покоління можливість освоєння нових соціальних ролей, прискорення процесів соціальної ідентифікації та відповідає за отримання необхідної інформації. Діти набувають у процесі міжособистісних відносин і спільної діяльності досвіду соціальної взаємодії, вчать узгоджувати особистісні інтереси з інтересами групи. Заклади позашкільної освіти стимулюють молодь до соціальних ініціатив, добровільної та суспільно корисної діяльності в інтересах суспільства [6, с. 136].

О. Биковська визначає напрями позашкільної освіти, які систематизовані за спеціалізованими профілями навчання, – це художньо-естетичний, науково-технічний, еколого-натуралістичний, туристсько-краєзнавчий, гуманітарний [1, с. 38].

Процес формування моральної відповідальності в художньо-естетичному напрямі можливо реалізувати через театральну постановку, яку учнівська молодь може готувати для рідних, молодших друзів. Виникає відповідальність перед близькими, бажання принести радість від переглянутого, замислитись над моральними питаннями. Підготовка театральних декорацій, костюмів – відповідальність за те, щоб не нашкодити своїй творчій групі.

Якщо намалювати картину на тему «За що я вдячний рідним», тим самим можливо мотивувати учнівську молодь замислитись про те, яку відповідальність кожен несе перед рідними, через призму відповідальних дій їх рідних до них самих.

У науково-технічному напрямі формування моральної відповідальності відбувається через розвиток причинно-наслідкових зв'язків. Вміючи аналізувати та робити логічні висновки, молодь легше зрозуміє залежність від власних вчинків і добробуту оточуючих.

Еколого-натуралістичний напрям завжди має на меті і моральне виховання: збереження навколишнього середовища, розуміння процесів взаємозалежності людини та природи. Виходячи із цього, в старшокласника виникає моральна відповідаль-

ність: «Я – охоронець природи, а не байдужий споживач».

У туристсько-краєзнавчому напрямі формується моральна відповідальність за своє здоров'я як важливий фактор саморозвитку, а в результаті – розвитку і власної країни. Тому що здоровій людині легше торувати дорогу до щасливого майбутнього.

Гуманітарний напрям позашкільної освіти вчить учнівську молодь взаємодіяти із соціумом, ставить завдання, виконання яких без відповідальності неможливе.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити такі висновки:

Питання морально виховання ніколи не втрачають актуальності. Мораль – це не тільки правила для комфортного співіснування людей одне з одним – це, перш за все, питання виживання разом. Мораль вчить нас жити в злагоді один з одним.

Одним із важливих структурних компонентів моралі виступає моральна відповідальність – як мистецтво розуміти іншого та себе і вміти брати на себе відповідальність за свої вчинки перед соціумом не через страх бути наказаним, а, перш за все, через розуміння, що це неправильно.

Учнівська молодь – це майбутнє будь-якої країни. Саме вона розбудовуватиме та розвиватиме її. Тому варто встигнути вчасно навчати бути не лише добрими, а й навчити бути не інфантильними, а навпаки – відповідальними. Відповідальними не лише з професійної чи юридичної точки зору, а і з моральної. Страх перед покараннями може зникнути, а сформована позиція тільки міцнішає та приведе до розвитку особистості.

Учнівська молодь характеризується як нестійка ланка суспільства, що все менше звертається до авторитету дорослого та бажає бути вільною і самостійною. Саме тому заклади позашкільної освіти займають визначне місце у формуванні моральної відповідальності учнівської молоді. Це пов'язано і з тим, що саме позашкільні навчальні заклади надають можливість добровільного вибору напрямку занять.

Отже, на підставі зазначеного можна стверджувати, що позашкільні навчальні заклади виконують одну з найважливіших

ролей у формуванні моральної відповідальності учнівської молоді. Матеріали статті не вичерпують проблеми повною мірою, узагальнено представляють лише деякі її аспекти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биковська О.В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні: монографія. К.: ІВЦ АЛКОН, 2006. 356 с.
2. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчальний посібник. К.: «Академ видав», 2011. 256 с.
3. Виявлення духовно-моральних орієнтирів та ціннісних пріоритетів сучасного студентства. Вісник Львів. ун-ту. 2006. Вип. 21. Ч. 1. С. 250–258.
4. Етика та естетика: Навчальний посібник для підготовки до іспитів / упоряд. І.В. Тетарчук, Т.Є. Дяків. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 316 с.
5. Кендзьор П.І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу: дис... доктора педагогічних наук: 13.00.07. Київ, 2017. 402 с.
6. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / Вербицький В.В., Литовченко О.В., Ковбасенко Л.І. та ін.; за ред. О.В. Литовченко. К.: Педагогічна думка, 2012. 191 с.
7. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: деякі нотатки про сьогодення // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді у креативному освітньому соціумі: матеріали наук.-практ. конф. Суми, 2008. С. 6–21.
8. Романів Н.П. Стан сформованості відповідального ставлення старших підлітків шкіл-інтернатів до своїх прав та обов'язків // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 16, кн. 3. С. 137–145.
9. Соціологія молоді / под ред. В.Г. Лисовського. Изд-во СПбГУ, 1996. 361 с.
10. Суханов Е.А. Гражданское право: в 4 т. М.: Волтерс Клувер, 2008. 585 с.
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. К.: Рад. школа. Т. 4, 1977. 640 с.
12. Тарасюк Г.П. Застосування технології «Ріний-рівному» в екологічному вихованні підлітків // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. Вип. 16, книга 3. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. 384 с.
13. Фіцула М. Педагогіка: Навч. посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Академ-видав, 2003. 528 с.